

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΕΣ ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ

Αντόνιος Μανιάτης
Τέως Ομιλήτης Ναυτικής Σχολής Πολέμου, Δικηγόρος

Εισαγωγή

Η λέξη «εγγύηση» είναι ένας τεχνικός όρος ο οποίος προκαλεί μάλλον αμηχανία στο πεδίο του Συνταγματικού Δικαίου. Η προβληματική αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι πρόκειται για ορολογία που προέρχεται από το εννοιολογικό σύστημα του Αστικού Δικαίου, το οποίο είναι αυτόνομο έναντι άλλων παραδοσιακών αυτόνομων κλάδων όπως το Διοικητικό Δίκαιο και το Ποινικό Δίκαιο. Ωστόσο, θα μπορούσε να παρατηρηθεί ότι και άλλοι όροι του Ιδιωτικού Δικαίου έχουν πολιτογραφηθεί στο Δημόσιο Δίκαιο, όπως η «κληρονομιά», η οποία ανάγεται σε ένα συλλογικό αγαθό πέραν της προσέγγισης της κυριότητας πραγμάτων από τον κληρονόμο¹. Έχει προταθεί οι συνταγματικές εγγυήσεις κατ' αρχάς να συστηματοποιηθούν ως εξής, κατά αύξουσα σειρά: δικαιώματα, θεσμικές εγγυήσεις και γενικές αρχές². Στη χορεία των γενικών αρχών μπορεί να συγκαταλεγούν και οι αξίες, οι οποίες έχουν ένα προβάδισμα, χωρίς να είναι απόλυτα ξεκάθαρη η διάκριση μεταξύ αξιών και γενικών αρχών. Σε κάθε περίπτωση, η έννοια «εθνικές αρχές και αξίες» είναι συμμετρική των «εθνικών συμβόλων, στο μέτρο που αυτά τα φαινόμενα έχουν συνταγματική κατοχύρωσή³.

Θα ήταν ενδιαφέρον να επιχειρηθεί μία προσέγγιση του Στρατιωτικού Ποινικού Δικαίου. Η εστίαση στον ποινικό δικονομικό χώρο του σκληρού πυρήνα της κρατικής κυριαρχίας ο οποίος έγκειται στη σχεδόν παντοδύναμη μηχανή του στρατεύματος αποτελεί πρόκληση για τη συνταγματική επιστήμη, ιδίως από τη σκοπιά των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Για την εξέταση του θεσμού της στρατιωτικής ποινικής δικής, προβάλλει ως το καταλληλότερο νομικό εργαλείο η έννοια των συνταγματικών εγγυήσεων.

¹ A. MANIATIS, L'affrontement du détournement des biens culturels, *RSC* 1/2011, 265ss. (265).

² V. E. MIRIEU DE LABARRE, *Droit du patrimoine architectural*, Paris: LexisNexis, 2006, 2.

³ A. MANIATIS, Τα ΜΜΕ και η συνταγματική τους αποστολή, *Θεμίσιο Δίκαιο*, 2/2016, 134επ. (143-145).

⁴ Βλ. A. MANIATIS, *Zambian Values*, 5th International e-Conference on Studies in Humanities and Social Sciences 2020, 59f (67), <https://centerprode.com/conferences/5IeCSHSS.html>.

του νομοθέτηματος αποτέλεσε ο πρώτος ολοκληρωμένος Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας της Ελλάδας, το 1860. Ανάλογες ήταν και οι περιπέτειες της ναυτικής ποινικής νομοθεσίας, η οποία αρχικά προέβλεπε μεταξύ άλλων την ποινή της μαστίγωσης, όπως στο παρελθόν υπήρχαν στην Ευρώπη διάφορες σωματικές ποινές, σαν τη ρινοτομία⁴.

Ο επόμενος Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας, του 1941, δεν έμελλε να αρχίσει να ισχύει παρά την 1.1.1954. Την περίοδο αυτή εισάγεται και ο θεσμός της πολιτικής αγωγής, με το ν. 2865/1954 αλλά «μονομερές», αφού εξαίρουσε τους τρίτους – παθόντες και έδινε δικαίωμα παραστάσεως μόνον στον Επίτροπο για εγκλήματα κατά του Δημοσίου. Επρόκειτο ασφαλώς για αδικαιολόγητη ρύθμιση χωρίς ιδιαίτερο πειστικό έρεισμα, η οποία ανατράπηκε με το ν. 1911/1990⁵.

Εξάλλου, το άρθρο 96 παρ. 5 του Σ. του 1975 αναφέρεται στα στρατοδικεία, ναυτοδικεία, αεροδικεία, συναγόμενο την έκδοση ειδικού νόμου για την υλοποίηση των διατάξεών του. Ο σχετικός εκτελεστικός του Συντάγματος νόμος είναι ο ν. 2287/1995 «Κύρωση του Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα» και έτσι αντικαταστάθηκε το νομοθέτημα του 1941, βαρυνόμενο με πολλά προβλήματα όπως η αντισυνταγματική πρόβλεψη της ποινής των καταναγκαστικών έργων και η μη ρητή κατοχύρωση του δικαιώματος του κατηγορουμένου να παρίσταται με συνήγορο τόσο κατά την ανάκριση όσο και κατά την προανάκριση (που είναι ένα ιδιαίτερα κρίσιμο στάδιο)⁶.

Ο ισχύων Κώδικας, ο Κώδικας Δικαστικού Σώματος Ενόπλων Δυνάμεων (ν. 2304/1995) και ο νέος Κανονισμός στρατιωτικών φυλακών αποτελούν ένα νομοθετικό σύστημα εκσυγχρονισμού του δικαίου για τη στρατιωτική δικαιοσύνη. Με τη μεταρρύθμιση αυτή προκρίνεται η αντίληψη ότι η στρατιωτική δικαιοσύνη αποτελεί ανεξάρτητη δικαιοσύνη για το στρατό και όχι δικαιοσύνη μέσα στο στρατό⁷. Ωστόσο, εκφοβάται ο αντίλογος ότι η μεταρρύθμιση αυτή παρέμεινε ανολοκίρωτη με

⁹ N. ΚΟΥΡΑΚΗΣ, *Ποινική καταστολή*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Α. Ν. Σάκουλα 1989, 71.

¹⁰ ΠΑΠΑΔΑΜΑΚΗΣ, *Στρατιωτικό Ποινικό Δίκαιο Θεωρητική θεμελίωση και συστηματική ερμηνεία του στρατιωτικού ποινικού κώδικα*, 10-11.

¹¹ ΠΑΠΑΔΑΜΑΚΗΣ, *Στρατιωτικό Ποινικό Δίκαιο Θεωρητική θεμελίωση και συστηματική ερμηνεία του στρατιωτικού ποινικού κώδικα*, 19.

¹² A. MANIATIS, Στρατιωτικά δικαστήρια και συνταγματική αναθεώρηση, *SyntagmataWatch* 20.03.2020, <https://www.syntagmatawatch.gr/trending-issues/stratitiotika-dikastiria-kai-syntagmatiki-anatheorisi-2/>.

Αρχικά εκτίθενται νομοθετικές πτυχές του Στρατιωτικού Ποινικού Δικαίου στην ελληνική ιστορία.

Στη συνέχεια γίνεται μία μελέτη περίπτωσης σχετικά με το ζήτημα της πρόσβασης αλλογενών Ελλήνων πολιτών στο επάγγελμα του στρατιωτικού δικαστικού λειτουργού, η οποία συμπληρώνεται από ευρύτερη αναφορά στην αρχή της αξιοκρατίας για την πρόσβαση στα δημόσια αξιώματα και στη σύστοιχη αρχή της δημοκρατίας.

Μετά εξετάζονται σχετικές με τη στρατιωτική δικαιοσύνη διατάξεις, οι οποίες τέθηκαν με τη συνταγματική αναθεώρηση του 2019.

I. Οι στρατιωτικοί ποινικοί κώδικες

Η στρατιωτική δικαιοσύνη, στη μορφή που σήμερα γνωρίζουμε, θεωρείται κατάκτηση της ιδεολογικής έξαρσης που έφερε η Γαλλική Επανάσταση, αφού έως τότε η απονομή της δικαιοσύνης στο στράτευμα ήταν αποκλειστικά υπόθεση του ανωτέρου διοικητή προς τους υπ' αυτόν διοικούμενους⁸. Συνεπώς, καταργήθηκε ένα παραδοσιακό προνόμιο του «αρχηγού» με τη δημιουργία ενός νέου θεσμού⁹. Το γαλλικό μοντέλο στρατιωτικής δικαιοσύνης υιοθετήθηκε από τα περισσότερα κράτη μέλη της διεθνούς κοινότητας με μικρότερες ή μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα το Στρατιωτικό Ποινικό Δίκαιο έχει διαγράψει μία αυτοτελή ιστορική διαδρομή έναντι του 1^{ου} Ποινικού Δικαίου⁷. Η Α' Εθνοσυνέλευση της Επιδάουρου με το ψήφισμά της, της 1^{ης} Ιανουαρίου 1822, όρισε ότι ο στρατιωτικός κώδικας της Γαλλίας με τις αναγκαίες προσαρμογές ισχύει στο στράτευμα. Η εισαγωγή αυτούσιου του γαλλικού δικαίου στην ελληνική έννομη τάξη επαναλαμβάνεται στη συνέχεια, και σε άλλα νομοθετικά κείμενα⁸. Στη Γαλλία ψηφίστηκε το 1857 ο νόμος που θα ισχύε οριστικά στη χώρα αυτή, δηλαδή ο Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας. Απομίμηση και σε πολλά σημεία μετάφραση

⁵ ΕΥ. ΠΑΠΕΝΗΣ, *Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας Θεωρία – Εφαρμογή*, Νομική Βιβλιοθήκη 2005, 23.

⁶ Βλ. Ν. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, *Η συνταγματική θέση των Ενόπλων Δυνάμεων. II. Δικαιώματα και υποχρεώσεις των στρατιωτικών*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα 1992, 239επ.

⁷ A. DIONYSOPOULOU, Les spécificités du droit pénal militaire, dans : *Aspects du droit de la défense nationale. Actes du colloque sous les auspices du ministère grec de la défense nationale Organisé par l'Association des Constitutionnalistes grecs en collaboration avec l'Association française de Droit Constitutionnel Et Tenu le lundi, 23 Mai 2011 Au Cercle des Officiers des Forces Armées Saroglieon Megaron*, Ministère de la Défense Nationale, 199s. (119).

⁸ A. ΠΑΠΑΔΑΜΑΚΗΣ, *Στρατιωτικό Ποινικό Δίκαιο Θεωρητική θεμελίωση και συστηματική ερμηνεία του στρατιωτικού ποινικού κώδικα*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2013, 5.

αποτελέσμα η στρατιωτική δικαιοσύνη να παραμένει εν πολλοίς δικαιοσύνη μέσα στο στρατό και όχι δικαιοσύνη για το στρατό¹³.

Ο Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας προτυπεί στο δικονομικό του μέρος δεδομένου ότι οι περισσότερες σχετικές διατάξεις του προηγουμένου απαλειφθηκαν και γίνεται πλέον απευθείας παραπομπή στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Έτσι, για παράδειγμα, οι αποφάσεις των στρατιωτικών δικαστηρίων είναι ειδικά και εμπεριστατωμένα αιτιολογημένες (κατά τη σχετική παραπεμπτική ρύθμιση του άρθρου 96 παρ. 5 του Συντάγματος) ενώ η διαδικασία ενώπιον των κοινών ποινικών δικαστηρίων εφαρμόζεται και ενώπιον των στρατιωτικών δικαστηρίων.

Εξάλλου, από την 1^η Ιουλίου 2019, έχει αρχίσει να ισχύει ο νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, ο οποίος κυρώθηκε με το ν. 4620/2019 και συμπληρώθηκε με το ν. 4637/2019 που επέφερε συγκεκριμένες προθήκες ή διορθώσεις που απέβησαν αναγκαίες¹⁴. Σε κάθε περίπτωση, ο Κώδικας επανξάνει το θεσμικό ρόλο του δικηγόρου¹⁵. Παρόμοιες παρατηρήσεις αρμόζουν για το νέο Ποινικό Κώδικα, ο οποίος εισήχθη σε ισχύ με το ν. 4619/2019 ταυτόχρονα με τον αδελφό δικονομικό Κώδικα και υπέστη αλλαγές με διάφορους νόμους σύντομα¹⁶. Έπασαν να υπάρχουν πταίσματα, τα οποία σχεδόν όλα απεγκλιματοποιήθηκαν¹⁷. Επιπλέον, μεταξύ των άρθρων του παλαιού Ποινικού Κώδικα τα οποία καταργήθηκαν, συγκαταλέγονται τα άρθρα 202-206 τα οποία αφορούσαν αξιόποινες πράξεις που ανάγονται στη στρατιωτική υπηρεσία και στην υποχρέωση στράτευσης, ενώ τα σχετικά εγκλήματα ρυθμίζονται από το Στρατιωτικό Ποινικό Κώδικα.

II. Είσοδος στο επάγγελμα του στρατιωτικού δικαστικού λειτουργού και αξιοκρατία

Αίτηση Έλληνα δικηγόρου για συμμετοχή του σε διαγωνισμό παρέδρον της στρατιωτικής δικαιοσύνης απορρίφθηκε με την αιτιολογία ότι ο αιτών «έχει μεν την Ελληνική ιθαγένεια, πλην όμως και οι δύο γονείς του δεν είναι Έλληνες το γένος αλλά

¹³ Γ. ΔΟΥΒΑΕΚΑΣ, Στρατιωτική Δικαιοσύνη: «Δικαιοσύνη a la carte»? - Η ώρα των αποφάσεων, *Military News* 02.09.2020, <https://www.military.gr/stratitiotiki-dikaiosyni-quot-dikaiosyni-a-la-carte-quot-i-ora-afofaseon/>.

¹⁴ Θ. ΔΑΛΑΚΟΥΡΑΣ, *Ο Νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας*, Νομική Βιβλιοθήκη 2020, VII.

¹⁵ ΔΑΛΑΚΟΥΡΑΣ, *Ο Νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας*, VIII.

¹⁶ A. ΠΑΠΑΔΑΜΑΚΗΣ, *Ο Νέος Ποινικός Κώδικας*, Νομική Βιβλιοθήκη 2020, VII.

¹⁷ A. MANIATIS, *Actualités du droit pénal hellénique*, *RSC* 1/2021, 233ss.

Πακιστανό» και συνεπώς, βάσει του άρθρου 14 παρ. 3 του Κώδικα Δικαστικού Σώματος Ενόπλων Δυνάμεων «αλλογενής, που έχει αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια, δεν διορίζεται δικαστικός λειτουργός». Σχετική ένσταση του αναφερομένου, με επίκληση του ν. 3304/2005¹⁸ ο οποίος ενσωματώνει τις διατάξεις των Οδηγιών 2000/43/ΕΚ και 2000/78/ΕΚ και θεσπίζει γενικό πλαίσιο ρύθμισης για την καταπολέμηση των διακρίσεων, απορρίφθηκε από τη Διεύθυνση Στρατιωτικής Δικαιοσύνης του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας.

Στη δυσμενή για τον ενδιαφερόμενο διοικητική πράξη προβλήθηκε ο λόγος ότι «η διάταξη του ΚΑΣΕΑ είναι απολύτως ειδική... και ενόψει της φύσεως, της ιδιαίτερης θεσμικής αποστολής και του σκοπού των Ενόπλων Δυνάμεων μπορεί ο κοινός νομοθέτης να κρίνει ότι το δημόσιο συμφέρον επιβάλλει την άσκηση του επαγγέλματος του στρατιωτικού δικαστή μόνο από Έλληνες πολίτες που είναι συγγρόνοι και Έλληνες το γένος».

Η υπόθεση αυτή εμπειρεύει και εμπλοκή ανεξάρτητης αρχής καθώς ο Συνήγορος του Πολίτη πήρε το μέρος του δικηγόρου και οι σχετικές θέσεις του συνοψίστηκαν σε πόρισμα. Το αρμόδιο υπουργείο τον Απρίλιο 2010, με αφορμή την έκδοση των τελευταίων σχετικών προκηρύξεων, μετέβαλε την αρχικά αρνητική στάση του και απάλειψε την προϋπόθεση της καταγωγής. Πάντως, η απάλειψη περιορίστηκε στο κείμενο των προκηρύξεων, καθώς οι επίμαχες νομοθετικές διατάξεις διατηρούνται σε ισχύ. Νομοθετική πρωτοβουλία του 2019 για να χαλαρώσει το κώλυμα σε βάρος των αλλογενών Ελλήνων πολιτών δεν ευδοχώθηκε.

Αυτή η ιδιόμορφη διάκριση μπορεί να παραβληθεί με ένα αντίστροφο ιστορικό προηγούμενο. Πρόκειται για το άρθρο 3α' του Σ. του 1844, το οποίο ανέφερε ότι «... μόνον δε οι πολίται Έλληνες είναι δεκτοί εις όλας τας δημοσίας λειτουργίας». Αυτή η διάταξη, η οποία επαναλήφθηκε αυτούσια στο Σ. του 1864, δεν περιλαμβάνει αναφορά στην αξιοκρατία, σε αντίθεση με τη σχετική συνταγματική παράδοση, όπως εκείνη του άρθρου 8 του Σ. του 1827, κατά το οποίο όλοι οι Έλληνες είναι δεκτοί, καθένας κατά το μέτρο της προσωπικής του αξίας, σε όλα τα δημόσια επαγγέλματα, πολιτικά και στρατιωτικά. Επιδίωξη της αρμόδιας επιτροπής για το σχέδιο του Συντάγματος του 1844

¹⁸ ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ – ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΑΡΧΗ, Απόρριψη υποψηφιότητας δικηγόρου πακιστανικής καταγωγής σε διαγωνισμό παρόρων Δικαστικού Σώματος Ενόπλων Δυνάμεων, [synigoros.gr, https://www.synigoros.gr/?i=equality.cl.inmationworkpublic.438350](https://www.synigoros.gr/?i=equality.cl.inmationworkpublic.438350).

φαίνεται πως ήταν να κατοχυρώσει την κυρίαρχη θέση του Έλληνα πολίτη στο Κράτος του και τα αδιαμφισβήτητα προνόμιά του απέναντι στους αλλοδαπούς που κατοικούσαν ή επισκέπτονταν κατά καιρούς την επικράτεια του¹⁹. Αλλά αυτή ακριβώς η προσπάθεια των νέων νομοθετών να κατοχυρώσουν δια του Συντάγματος το αποκλειστικό δικαίωμα του πολίτη να καταλαμβάνει διοικητικά αξιώματα αντί να ικανοποιήσει όσους διαμαρτύρονταν την προηγούμενη δεκαετία για τους διορισμούς ξένων, κυρίως Βαυαρών, στην ελληνική Διοίκηση, το στρατό και τις εκάστοτε κυβερνήσεις, έδωσε το έναυσμα για νέες συζητήσεις και αντιπαράθεσεις, που έφεραν αναπόφευκτα στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος τον αναπροσδιορισμό της σημασίας των όρων «Έλληνας» και ξένος²⁰. Πρόεκυψε λοιπόν η υποθέτηση, από την οικεία Εθνοσυνέλευση, του Ψηφίσματος Β'. Κατά την εφαρμογή του απολύθηκαν από τη θέση τους για σύντομο χρονικό διάστημα μερικές δεκάδες ετεροχθόνων που δεν ξεπερνούσαν τους εκατό, με αποτέλεσμα τους επόμενους μήνες να επανέλθουν εκ νέου στο προσκήνιο οι ίδιες συζητήσεις²¹. Ένας από τους με αυτόν τον τρόπο περιθωριοποιημένους ομογενείς ήταν ο Φαναριώτης λόγιος Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής, ο οποίος όμως κατόρθωσε στη συνέχεια να γίνει καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ο Ραγκαβής είχε κάνει στρατιωτικές σπουδές και αρχικά στην Ελλάδα ακολούθησε σταδιοδρομία αξιωματικού αλλά σύντομα παραιτήθηκε, θεωρώντας ότι είχε αδικηθεί εφόσον το κράτος έδινε δύο βαθμούς ανώτερους στους ξένους αξιωματικούς που υπηρετούσαν στο ελληνικό στρατεύμα, από αυτόν που είχαν στην πατρίδα τους.

Η σχετική με το Σ. του 1844 τάση της σφουρηλάττησης πελατειακών σχέσεων, ιδιαίτερα για την κατάληψη θέσεων εργασίας στο δημόσιο τομέα, έμελλε να αποτελέσει σταθερά του πολιτικού βίου, η οποία ενυπάρχει σε αυτόν μέχρι και σήμερα κατά το μάλλον ή ήττον. Επιπρόσθετα, συνέστησε μία ιδιόμορφη σταθερά και της συνταγματικής ιστορίας, με την αρχή της αξιοκρατίας να μην έχει ρητή καθιέρωση στο υπικό Σύνταγμα για μεγάλο χρονικό διάστημα.

¹⁹ Ε. ΒΟΓΑΗ, «Έλληνες το γένος». Η ιθαγένεια και η ταυτότητα στο εθνικό κράτος των Ελλήνων (1821-1844), Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 2008, 331-332.

²⁰ ΒΟΓΑΗ, «Έλληνες το γένος». Η ιθαγένεια και η ταυτότητα στο εθνικό κράτος των Ελλήνων (1821-1844), 33.

²¹ ΒΟΓΑΗ, «Έλληνες το γένος». Η ιθαγένεια και η ταυτότητα στο εθνικό κράτος των Ελλήνων (1821-1844), 345.

Εξάλλου, είναι αξιοσημείωτο ότι η αξιοκρατία εγγενώς συνδέεται με τη δημοκρατία ως έκφραση της γενικής αρχής της ισότητας κατ' αρχάς σε πολιτικό επίπεδο αλλά και σε ευρύτερο²². Το δημοκρατικό πολίτευμα των Αθηνών θεμελιώθηκε από τον Κλεισθένη, το 507 π.Χ., με την αναγνώριση του δικαιώματος του εκλέγειν στην τέταρτη τάξη, τους θήτες. Αργότερα δημιουργήθηκε για πρώτη φορά ένα πολυπληθές Πολεμικό Ναυτικό, δεδομένου ότι η Περσική Αυτοκρατορία εφορταλμιούσε τον κυρίως ελληνικό χώρο. Επαγγελματίες κατ' αρχάς άσχετοι με τη ναυτική κοινότητα, όπως μεταξύ άλλων βυροδόφεες και υποδηματοποιοί, εκ των πραγμάτων κλήθηκαν να διαδραματίσουν το δύσκολο ρόλο του ερέτη. Οι ναυτολογημένοι αυτοί πολίτες στον πρόσφατα ναυπηγημένο στόλο δεν συμμετείχαν σε πολεμικές επιχειρήσεις πριν τη ναυμαχία του Αρτεμισίου, η οποία αποτέλεσε γενική πρόβα για τη λίγο μετέπειτα ναυμαχία στα στενά της Σαλαμίνας την 22α Σεπτεμβρίου του 480 π.Χ.. Λίγα χρόνια μετά τη ναυμαχία της Σαλαμίνας, έμελλε να αρχίσει να χρησιμοποιείται η λέξη «δημοκρατία», για την οποία μέχρι τότε ο χρησιμοποιούμενος όρος ήταν «ισονομία», δηλαδή ισότητα των πολιτών στη νομή της κρατικής εξουσίας. Στο πλαίσιο της μετά την απόκρουση του περσικού κινδύνου διαδικασίας ολοκλήρωσης του αθηναϊκού πολιτεύματος της κυριαρχίας του λαού, οι πολίτες απέκτησαν και μία δικαστική ψήφο ενόρκου («περί το δικάζειν»), πέρα από την κλασική πολιτική τους ψήφο («περί τας αρχάς»).

III. Η συνταγματική αναθεώρηση του 2019 για τη στρατιωτική δικαιοσύνη

A. Γενικές παρατηρήσεις

Η θεωρία σχολίαζε πριν από τη συνταγματική αναθεώρηση του 2019 ότι κάποτε θα πρέπει να γίνει σαφές με ποια ιδιότητα θα είναι νοητή η παρουσία του δικαστικού λειτουργού στο χώρο της στρατιωτικής δικαιοσύνης²³. Και εδώ η επιλογή έχει να κάνει με δύο αντιδιαμετρικά μεγέθη: από τη μια είναι διακριτικός και νηφάλιος δικαστής και από την άλλη ανστηρά υπάκουος στρατιωτικός. Ο ενδιάμεσος χώρος δεν υιοθετήθηκε ποτέ πουθενά. Στο μεταξύ, ο αριθμός των χρόνων στις οποίες οι στρατιωτικοί δικαστές δεν ανήκαν στις ένοπλες δυνάμεις αυξανόταν σταθερά, με παράδειγμα τη Ρωσία, στην

²² Ε. KESLASSY, *Démocratie et égalité*, Paris: Bréal, coll. «Thèmes et Débats», 2016.

²³ ΠΑΠΑΔΑΜΑΚΗΣ, *Στρατιωτικό Ποινικό Δίκαιο Θεωρητική θεμελίωση και συστηματική ερμηνεία του στρατιωτικού ποινικού κώδικα*, 28.

οποία το 1999 αυτοί ανεξαρτητοποιήθηκαν από το υπουργείο εθνικής άμυνας και διατήρησαν τη θέση τους ως πολίτες δικαστές, υπάλληλοι στο Ανώτατο Δικαστήριο²⁴.

Η προαναφερθείσα αναθεώρηση έχει μείνει κυρίως γνωστή για την απουσία της διαδικασίας εκλογής του προέδρου της δημοκρατίας από το ενδεχόμενο της διάλυσης της βουλής και πρόκλησης εκλογών αλλά ασχολήθηκε με ποικίλα θέματα, όπως η στρατιωτική δικαιοσύνη. Ειδικότερα, το Νοέμβριο 2019 ολοκληρώθηκε η διαδικασία ψηφοφορίας για τις υπό αναθεώρηση διατάξεις, μεταξύ των οποίων και κάποιες που άπτονται του ουσιαστικού ή του δικονομικού ποινικού δικαίου²⁵. Στην προπαρασκευαστική διαδικασία εκδόθηκε μεταξύ άλλων και η μειοψηφούσα άποψη να υπαχθούν οι στρατιωτικοί στα κοινά ποινικά δικαστήρια. Αυτή η άποψη μπορεί να προσκρούει στην εγχώρια συνταγματική παράδοση της θεσμικής εγγύησης της στρατιωτικής δικαιοσύνης αλλά δεν είναι αποκομμένη από διάφορα συγκριτικά δεδομένα²⁶.

Ο αναθεωρητικός συντακτικός νομοθέτης ενίσχυσε τη στρατιωτική δικαιοσύνη, εισάγοντας καινοτομίες όπως ότι τα μέλη του δικαστικού σώματος των ενόπλων δυνάμεων θα εξομοιωθούν πλήρως με τους μη στρατιωτικούς, τακτικούς δικαστές. Αυτή η θεσμική αλλαγή αποτέλεσε μία από τις προμετωπίδες της αναθεωρητικής διαδικασίας, σε μία σπάνια για τα κοινοβουλευτικά χρονικά επίδειξη πολιτικής και νομικής συναίνεσης²⁷. Ωστόσο, η αλλαγή παραμένει μετέωρη καθώς δεν υπόκειται σε κάποια, τουλάχιστον ρητά προβλεπόμενη προθεσμία, με αρνητικό το σχετικό προηγούμενο, της επί μία εικοσαετία παράλειψης του νομοθέτη να αντικαταστήσει τις αντισυνταγματικές διατάξεις του Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα του 1941.

B. Ανάλυση των αναθεωρημένων διατάξεων

Η παρ. 5 του άρθρου 96 του Συντάγματος, η οποία αποτέλεσε αντικείμενο της αναθεώρησης, αναφέρει ότι «Τα στρατιωτικά δικαστήρια του στοιχείου α' της προηγούμενης παραγράφου», εννοώντας τα στρατοδικεία, ναυτοδικεία και αεροδικεία,

²⁴ Π. ΚΡΕΜΜΥΔΙΩΤΗΣ, Οι μεταβολές στο θεσμικό πλαίσιο της στρατιωτικής δικαιοσύνης υπό το πρίσμα των ανθρώπινων δικαιωμάτων, *Ποινικά Χρονικά* 2010, 541επ.

²⁵ ΜΑΝΙΑΤΗΣ, *Στρατιωτικά δικαστήρια και συνταγματική αναθεώρηση*.

²⁶ Βλ. ΠΑΠΑΔΑΜΑΚΗΣ, *Στρατιωτικό Ποινικό Δίκαιο Θεωρητική θεμελίωση και συστηματική ερμηνεία του στρατιωτικού ποινικού κώδικα*, 27.

²⁷ ΔΟΥΒΛΕΚΑΣ, Στρατιωτική Δικαιοσύνη: «Δικαιοσύνη a la carte»? - Η ώρα των αποφάσεων.

«συγκροτούνται κατά πλειοψηφία από μέλη του δικαστικού σώματος των ενόπλων δυνάμεων, που περιβάλλονται με τις εγγυήσεις λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας των λοιπών τακτικών δικαστικών λειτουργιών κατά το άρθρο 87 παράγραφος 1 του Συντάγματος».

Ειδικότερα, με βάση το Στρατιωτικό Ποινικό Κώδικα το τριμελές στρατοδικείο συγκροτείται από τον πρόεδρο, ένα στρατιωτικό δικαστή ή πάροδο καθώς και ένα στρατοδίκη. Το πενταμελές στρατοδικείο συγκροτείται από τον πρόεδρο, από δύο ή τρεις στρατιωτικούς δικαστές ή από ένα ή δύο στρατιωτικούς δικαστές και ένα πάροδο και από ένα ή δύο στρατοδίκες. Οι στρατοδίκες δεν επιτρέπεται να έχουν βαθμό ανώτερο από το βαθμό του προέδρου. Ως στρατοδίκες ορίζονται αξιωματικοί, απόφοιτοι των παραγωγικών σχολών αξιωματικών των κλάδων των ενόπλων δυνάμεων και μπορούν να παραλληλιστούν με το θεσμό των λαϊκών δικαστών (ενόρκων) οι οποίοι μετέχουν στα Μεικτά Ορκωτά Δικαστήρια και στα Μεικτά Ορκωτά Εφετεία, αρμόδια να δικάζουν κυρίως τα κακούργηματα κατά της ζωής και κατά της γενετήσιας αξιοπρέπειας. Οι ενόρκοι συμβολίζουν και επαληθεύουν την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, παραπέμποντας στο προαναφερθέν ολοκληρωμένο μοντέλο της δημοκρατίας στο αρχαίο αθηναϊκό Κράτος. Η Ηλιαία ήταν το δικαστήριο γενικής δικαιοδοσίας που καθιερώθηκε στην εποχή του Σόλωνα και θεωρείται ως αρχαιοελληνικό προηγούμενο της συμμετοχής των πολιτών στην απονομή της δικαιοσύνης. Ωστόσο, η ακριβής συγκρότηση της σολωνεας Ηλιαίας δεν είναι γνωστή ενώ η κλασική της διαμόρφωση σε δεξαμενή 6.000 κληρωτών Αθηναίων πολιτών άνω των 30 ετών, από την οποία λαμβάνονταν οι δικαστές για τα ηλιαστικά δικαστήρια, οφείλεται σε πολύ μεταγενέστερες μεταρρυθμίσεις, εκείνες του έτους 462 π.Χ. από το δημοκρατικό πολιτικό Εριάλτη. Οι ηλιαστικοί δικαστές, οι οποίοι δεν αιτιολογούσαν τη μυστική τους ψήφο και έτσι είχαν ευρύτητα περιθώρια να κρίνουν με μέτρο την επείκεια, ήταν κανόνα αθωωτικοί, όπως κατά κανόνα οι ενόρκοι της σύγχρονης εποχής²⁸.

Στο αναθεωρητικό δικαστήριο δεν προβλέπεται η συμμετοχή στρατοδικών αλλά μόνο μελών του δικαστικού σώματος των ενόπλων δυνάμεων, κατά αναπλοιστία με τον κανόνα της συμμετοχής ενόρκων στη δευτεροβάθμια ποινική δικαιοσύνη (προκειμένου

²⁸ Α. ΜΑΝΙΑΤΗΣ, *Ο εκδημοκρατισμός των ΜΜΕ*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2008, 104.

Δυνάμεων αλλά και υπό το καθεστώς του Κώδικα αυτοί συνέχισαν να έχουν τη στρατιωτική ιδιότητα. Το άρθρο 142 του Κώδικα αναφέρει τη βαθμολογική αντιστοιχία τους προς τους αξιωματικούς των Ενόπλων Δυνάμεων³⁰. Η αρχή της καθολικής εξομοίωσης αποκτά σπουδαιότητα ιδίως στις περιπτώσεις κατά τις οποίες τα στρατιωτικά δικαστήρια επλαμβάνονται αδικημάτων του κοινού Ποινικού Κώδικα (όπως και ειδικών ποινικών νόμων), τα οποία τέλεσαν στρατιωτικοί³¹. Συναφώς επισημαίνεται ότι έχει προταθεί στο πλαίσιο της αναβάθμισης της στρατιωτικής δικαιοσύνης να χορηγηθεί στα στρατιωτικά δικαστήρια πλήρης ποινική ύλη, με κατάργηση όλων των περιπτώσεων εξαίρεσης από τη δικαιοδοτική τους αρμοδιότητα, εκτός από αυτές που αφορούν τη συμμετοχή ιδιωτών και την τέλεση εξακολουθούσων ή διαρκούς εγκλήματος από πρόσωπο, που μέρος της πράξης τέλεσε ως στρατιωτικός και μέρος αυτής ως ιδιώτης, ή όσες με ειδικούς νόμους υπάγονται στα εφετεία³².

Επίλογος

Η ανάλυση της στρατιωτικής δικαιοσύνης ανέδειξε τη σκοπιμότητα για περαιτέρω άνοιγμα ενός περιτεταμένου θεσμού παραδοσιακά κλειστού προς τους ιδιώτες (π.χ. πολιτικούς ενάγοντες) και εν μέρει προς τους δικηγόρους. Είναι αξιοσημείωτο ότι η υφιστάμενη προβληματική στεγανότητα αφορά ακόμη και τα υπονήφια μέλη του δικαστικού σώματος των Ενόπλων Δυνάμεων.

Επισημαίνεται ότι είναι αναχρονιστική η ένταξη των στελεχών του δικαστικού σώματος των ενόπλων δυνάμεων στο στράτευμα, κατά βαθμολογική αντιστοιχία με τους αξιωματικούς. Η στρατιωτική δικαιοσύνη θα μπορούσε να αναβαθμιστεί κατά το πρότυπο των ανώτατων στρατιωτικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, τα οποία έχουν θεσμικά πραγματοποιήσει άνοιγμα προς την ακαδημαϊκή κοινότητα.

Πρόκληση για το μέλλον αποτελεί το περαιτέρω άνοιγμα των στρατιωτικών δικαστηρίων, όχι απλώς σε συμμόρφωση με τις επιταγές της συνταγματικής

³⁰ Π. ΧΡΗΣΤΟΦΟΡΑΚΟΣ, Η ποινική δικαιοσύνη των Δικαστικών Λειτουργιών του Δικαστικού Σώματος των Ενόπλων Δυνάμεων (Συγγράμμα με ελάχιστη συμβολή στην ορθή ερμηνεία και εφαρμογή του άρθρου 96 παρ. 5 του Συντάγματος), *Ποινικά Χρονικά* ΜΗ'1998, 328επ.

³¹ Βλ. ΚΡΕΜΜΥΔΙΩΤΗΣ, Οι μεταβολές στο θεσμικό πλαίσιο της στρατιωτικής δικαιοσύνης υπό το πρίσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, 541 επ.

³² ΔΟΥΒΛΕΚΑΣ, Στρατιωτική Δικαιοσύνη: «Δικαιοσύνη a la carte?» - Η ώρα των αποφάσεων.

για τα Μεικτά Ορκωτά Εφετεία). Συνεπώς, η συγκρότηση του αναθεωρητικού δικαστηρίου μπορεί να συγκριθεί με εκείνη των δικαστηρίων των εφετών για τα κακούργηματα (μονομελές εφετείο, τριμελές εφετείο κακούργημάτων, πενταμελές εφετείο).

Εξάλλου, στο πρώτο εδάφιο της παρ. 5 του άρθρου 96 του Συντάγματος προστέθηκε η πρωτότυπη ρήτρα ότι τα μέλη του δικαστικού σώματος των ενόπλων δυνάμεων «εξομοιώνονται ως προς όλα με τους τακτικούς δικαστές». Αυτή η αναφορά φαίνεται να προβληματίζει καθώς είναι αόριστη ενώ θα μπορούσε να γίνει μινεία συγκεκριμένων σχετικών άρθρων όπως είναι εκείνα του πρώτου κεφαλαίου του Τμήματος Ε' του Συντάγματος. Με άλλα λόγια, διατηρήθηκε η ρητή παραπομπή στο άρθρο 87 παρ. 1 για την προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία των δικαστών, όπως και στα άρθρα 93 παρ. 2 έως 4, για τη δημοσιότητα των συνεδριάσεων των δικαστηρίων, την αιτιολόγηση των δικαστικών αποφάσεων και τη μη εφαρμογή αντισυνταγματικών νόμων. Από το γεγονός ότι (πριν την αναθεώρηση) γινόταν παραπομπή μόνον σε αυτές τις διατάξεις, συναγόταν το συμπέρασμα ότι οι υπόλοιπες διατάξεις του ίδιου κεφαλαίου δεν εφαρμόζονται στην περίπτωση των στρατοδικών²⁹.

Με το αναθεωρητικό εγχείρημα εισήχθη και η ρύθμιση ότι «*Νόμος ορίζει τη βαθμολογική αντιστοιχία των δικαστικών λειτουργιών του δικαστικού σώματος ενόπλων δυνάμεων με τους λοιπούς δικαστικούς λειτουργούς, τη σύνθεση του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου του Σώματος αυτού, τον παθαρχειών συμβουλίων του και τα της επιθεώρησης*». Συνεπώς, πρόκειται για μία εξομοίωση η οποία δεν καταργεί την αυτοτέλεια του σώματος των στρατιωτικών δικαστικών λειτουργιών έναντι των υπόλοιπων δικαστικών λειτουργιών, η οποία άλλωστε προκύπτει ήδη από το γεγονός ότι υπάγονται στην αρμοδιότητα διαφορετικού υπουργείου.

Η καινοτομία της καθολικής θεσμικής εξομοίωσης είναι σημαντική, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι μέχρι την έναρξη ισχύος του Κώδικα Δικαστικού Σώματος Ενόπλων Δυνάμεων οι δικαστικοί λειτουργοί του Σώματος αυτού ήταν αξιωματικοί και εξομοιούνταν πλήρως προς τους άλλους εν ενεργεία αξιωματικούς των Ενόπλων

²⁹ Χ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ, Υποχρέωση θέσπισης μεταβατικών διατάξεων επί τροποποίησης του καθεστώτος αποχώρησης των στρατιωτικών δικαστών, Σχόλιο στη ΟΛΣΕ 3838/2012 [Αναδημοσίευση από ΘΠΔΔ 1/2013, σελ. 38 επ.], *constitutionalism.gr* 08.04.2013, <https://www.constitutionalism.gr/2544-ste-ol-3838-2012-apolwtisai-twn-stratiwtikwn-dikast/>.

αναθεώρησης αλλά και ευρύτερα³³. Εξάλλου, αποτελεί έναυσμα περαιτέρω έρευνας για τη συνταγματική επιστήμη η θεμελιώδης αρχή της ισότητας, κατ' αναφορά προς άλλες ανωτέλετες αρχές, οι οποίες και αυτές συνδέονται με τη μαθηματικής λογικής απαίτηση για ισότητα. Η ίδια η ιστορία ομιλεί υπέρ αυτής της προσέγγισης³⁴, με την ισονομία ως αρχέτυπη έκφραση και ονομασία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Ωστόσο, και άλλες αρχές αρμόζει να υπαχθούν στο ίδιο ερευνητικό πρίσμα, όπως η ισότητα των λόγων, δηλαδή η μοντέρνα αρχή της αναλογικότητας, και η ισότητα των ομοίων μέσα από τη μηχανισμό της εξομοίωσης, με άλλα λόγια δύναμη της αρχής της επείκειας³⁵. Ισοτιμία (κλασική έκφραση της ισότητας ή αρχή της ισότητας σε στενή έννοια), Ισονομία (δημοκρατία), Ισότητα των λόγων (αναλογικότητα), Ισότητα των ομοίων (επείκεια) όχι απλώς αποτελούν ένα πολυσύνθετο σύνολο της γενικής αρχής της ισότητας αλλά και συναντώνται σε διάφορα εξειδικευμένα πεδία. Διαχρονική σταθερά ενός σχετικού πεδίου είναι ο κομβικός χώρος της δικαιοσύνης, τουλάχιστον κατά το μέτρο που τα δικαστήρια συγκροτούνται από λαϊκούς δικαστές (δημοκρατία και επείκεια).

³³ Βλ. ΔΟΥΒΛΕΚΑΣ, Στρατιωτική Δικαιοσύνη: «Δικαιοσύνη a la carte?» - Η ώρα των αποφάσεων.

³⁴ Πρβλ. Α. ΜΑΝΙΑΤΗΣ, Πηγές του ιταλικού Κράτους δικαίου, *Digesta OnLine* 2018, 1επ. (10), <http://digestaonline.gr/pdfs/Digesta%202018/maniatis.pdf>.

³⁵ Βλ. Α. ΜΑΝΙΑΤΗΣ, *Ο εκσυγχρονισμός του Δημοσίου Λογιστικού. Συμβολή στο Διοικητικό Δίκαιο*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2011, 391επ.